

УДК 327 (045)

Сіліченко А. П.

Національний авіаційний університет, Київ

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ОДНОПОЛЯРНОГО СВІТУ

У статті розглядаються проблеми формування сучасної системи міжнародних відносин. Аналізуються сучасні концепції та підходи до їх реалізації. Значна увага приділена перевагам та недолікам однополярного світу.

Сьогодні всі активно обговорюють процес глобалізації, який характеризується посиленням політичних, економічних, культурних зв'язків між державами. Але не менше уваги приділяється явищу домінування США на світовій арені, які ніби стоять «над» складною взаємопов'язаною системою окремих країн і регіонів, бо перевершують всіх за рівнем свого розвитку і наявного потенціалу. Питання визначення типу сучасного світоустрою є актуальним вже тому, що воно дискусійне, і однозначно на нього відповісти важко. Особливо цікавим і, можливо, практично корисним можна вважати той розріз проблеми, який присвячений дослідженню недоліків і переваг однополярності, або гегемонії США, бо він вкаже, від чого треба найближчим часом позбавитися, а на чому зробити акцент, щоб забезпечити загальне благо. Розвиток інтеграційних процесів між окремими державами в напрямку єдиної цивілізації планети – це факт, який нині не викликає ніяких заперечень. З'являється нова спільнота людей з національними особливостями характеру, з різними традиціями, культурою, релігійними переконаннями, соціально-економічним рівнем розвитку, способом життя. При цьому логіка суспільного розвитку спрямовує зусилля людей до співробітництва і миру, а логіка збереження етносу, національної свідомості і самовизначення часто супроводжується суперечностями, що не виключають проявів конфронтації і силової політики. Одним із цікавих питань, яке ставлять сьогодні перед собою вчені-міжнародники, це визначення сучасного світоустрою. Яким є світ сьогодні: уніполярним чи багатополарним? Домінують США чи міжнародною спільнотою керують декілька потужних центрів? На це питання однозначної відповіді на сьогодні нема. Тому дана проблема і представляє особливий інтерес.

Проблема рівноваги сил як важливого компонента міжнародних відносин знайшла своє відображення в працях філософів Гердера, Гоббса, Гегеля, Канта, Фіхте; політиків Гамільтона, Та-

лейрана, Дж. Монро, Меттерніха, Т. Рузвельта, В. Вільсона; військових теоретиків Клаузевіца, Мольтке, Астаф'єва та інших. Французький письменник й архієпископ Франсуа Фенелон (1651-1715) здійснив одну з перших спроб обґрунтувати концепцію «балансу сил» через призму певних подій, що повторюються та впливають на закономірності міжнародних відносин. Поняття «рівновага сил» вперше використано в Утрехтському мирі 1713 р., авторство цього терміна належить засновнику англійської колонії в Північній Америці У. Пенну (1644-1718). Якщо говорити про уніполярність, то дослідженням домінуючого положення «світових держав» в управлінні глобальними процесами свого часу досліджували Морган, Модельські, характеристика переваг та слабих монополярних і мультиполярних систем, в т.ч. і в умовах конфліктів, дається Хаасом. Роботи Бжезинського «Велика шахівниця», Уткіна «Американська стратегія XXI століття», Хантінгтона «Одинока наддержава», Фукуями «Кінець історії» дуже допомогли при вивченні даного питання.

Мета статті: довести, що сучасний світ більше тяжіє до однополярності і дослідити переваги, недоліки гегемонії США у сучасній системі міжнародних відносин.

Поставлена мета досягається через виконання таких завдань дослідження:

- дослідити проблему визначення сучасного світоустрою;
- визначити переваги домінування США на сучасному етапі;
- виявити недоліки гегемонії Америки.

Для початку спробуємо зобразити структуру сучасного світу. Наразі Сполучені Штати, звичайно, є єдиною державою, що має беззаперечну перевагу в усіх складниках впливу (економічному, військовому, дипломатичному, ідеологічному, технологічному та культурному). На другому рівні знаходяться великі регіональні держави, що переважають сусідів по регіону, але неспроможні поширити свій вплив у глобальному масштабі,

як, скажімо, Сполучені Штати. Сюди належать німецько-французький кондомініум у Європі, Росія в Євразії, Китай та Японія (потенційно) у Східній Азії, Індія в Південній Азії, Іран у Південно-Західній Азії, Бразилія в Латинській Америці, ПАР та Нігерія в Африці. На третьому рівні знаходяться другорядні регіональні держави, інтереси яких часто суперечать могутнішим регіональним державам. До них належать Велика Британія (відносно німецько-французької комбінації), Україна (відносно Росії), Японія (відносно Китаю), Південна Корея (відносно Японії), Пакистан (відносно Індії), Саудівська Аравія (відносно Ірану) та Аргентина (відносно Бразилії) [1].

Наддержава або гегемон однополюсної системи, не маючи конкурентів в особі великих держав, зазвичай, здатна доволі довго домінувати над малими державами, аж поки її не знекровлять внутрішні проблеми або певні сили з-поза меж цієї системи.

Переваги однополюсної системи

В цілому, в умовах однополярності США намагаються зберегти співпрацю у стратегічній сфері з деякими іншими країнами світу, наприклад, з РФ. Підтверджує це Братиславський саміт, який відбувся 25 лютого 2005 р. за участю президентів Росії і США. На саміті було оцінено стан російсько-американських відносин, зокрема пройшов конструктивний діалог з питань боротьби з глобальними викликами. Головними питаннями, що розглядалися на саміті стали: боротьба з тероризмом, припинення незаконного обігу та вивезення переносних протиповітряних зенітних ракетних комплексів, створення завіси поширенню ракетних ядерних технологій здебільшого в таких країнах як Іран та Північна Корея [6].

Цей саміт, таким чином, можна назвати однією із спроб США вирішити проблеми, що стосуються всієї міжнародної спільноти, що засвідчує їх небайдужість до подальшого розвитку подій у світі. Після завершення саміту президенти обох країн прагнули продовжувати політичний діалог у напрямку нерозповсюдження зброї масового ураження, боротьби з міжнародним тероризмом та врегулювання регіональних конфліктів. І якщо захищати теорію, що світ сьогодні можна назвати однополярним, то США в такому разі повинні відігравати роль мобілізатора сил всієї міжнародної спільноти для протидії найгіршим загрозам, роль лідера і центра. Звичайно, з могутнім лідером проблеми вирішуватимуться швидше, організація пошуків і втілень в життя

дієвих механізмів боротьби із загрозами буде на якісно вищому рівні, ніж в умовах мультиполярності, коли декілька світових центрів є однаково потужними, і їм важко про щось домовитися.

Наприкінці 2003 р. у газеті «Известия» з'явилася стаття під назвою «Договір про стратегічну дружбу» у якій зокрема стверджувалось, що «ліберальний світовий порядок, який формується США і базується на цінностях відкритої ринкової економіки, демократії і прав людини, а також підкріплений військовим домінуванням, не суперечить інтересам Росії» [11]. На фоні погіршення стосунків між Європою та США через суперечності щодо Іракського конфлікту, в Росії пропагувалась ідея союзу зі США з метою попередження загрози з боку інших держав та наддержавних утворень. Таким чином, можна стверджувати, що однією з переваг однополярності є можливість країн розраховувати на допомогу з боку США, на їх захист при протистоянні як з окремими державами, так і з цілими регіональними об'єднаннями, які можуть нав'язувати свої порядки з огляду на свою порівняну перевагу.

Цікавою перевагою однополярності є наступний очевидний факт: чим частіше США нападає на якогось іноземного лідера, тим популярнішим він стає серед своїх співвітчизників, які пишаються його мужністю у протистоянні наймогутнішій державі світу. Політика демонізації зарубіжних лідерів (від Фіделя Кастро, який пережив 8 американських президентів, до Слободана Мілошевича та Саддама Хусейна) жодного разу не привела до втрати ними влади. Навпаки, найкращим способом утриматися при владі для диктатора маленької країни стало спровокувати Сполучені Штати з тим, щоб вони проголосили його лідером «злочинного режиму» та загрозою для міжнародного миру [1].

Якось один з провідних японських дипломатів, посол Хісаші Овада, зауважив, що з моменту закінчення Другої світової війни Сполучені Штати проводять політику «одностороннього глобалізму», постачаючи суспільний товар у формі безпеки, протистояння комунізму, відкритої глобальної економіки, допомоги в економічному розвитку та сильних міжнародних інституцій.

Існує думка, що якби перспектива однополюсного світу стала неминучою, багато країн віддали б перевагу саме Сполученим Штатам в ролі гегемона. Але зробили б це головне через віддаленість Америки, а відтак і через маловірогідність спроб зазіхання на їхню територію. Другорядні регіональні держави часто розглядають

американський вплив як фактор обмеження домінування інших великих регіональних держав, які в їх розумінні представляють набагато більшу небезпеку.

Америка певний час працювала над розвитком тісних стосунків з Україною для запобігання експансії російської могутності. Після того, як Бразилія стала домінувати в Латинській Америці, США значно покращили свої стосунки з Аргентиною, яка тепер вважається військовим союзником Америки. Сполучені Штати тісно співпрацюють з Саудівською Аравією для стримування іранського впливу в регіоні Перської затоки та Пакистаном - хоча й менш успішно - для протидії Індії в Південній Азії. В усіх названих випадках кооперація слугує взаємним інтересам щодо стримування впливу великих регіональних держав.

Країнам, які визнають американське лідерство, США віддячують доступом до своїх ринків, технічною та військовою допомогою, заплуванням очей на невідповідність їхніх інститутів американським суспільним нормам (наприклад, порушення прав людини в Саудівській Аравії, створення ізраїльської ядерної зброї), підтримкою у міжнародних організаціях, підкупам та запрошенням політичних лідерів до Білого Дому. Кожна велика регіональна держава також зацікавлена в американській підтримці на випадок конфліктів з іншими регіональними державами. З огляду на переваги, які можуть гарантувати США, для багатьох країн оптимальнішим курсом буде, виражаючись дипломатичним сленгом, не «балансування» проти Сполучених Штатів, а «приєднання» до них [4].

В останні кілька років Сполучені Штати, зпоміж іншого, намагалися (чи сприймалися як такі, що намагаються) більш чи менш одноосібно робити наступне: змусити інші країни прийняти американські цінності в галузі демократії та прав людини; завадити іншим країнам зміцнити свій військовий потенціал настільки, щоб протистояти традиційній американській винятковості; нав'язувати дотримання американських законів поза межами США; класифікувати інші країни відповідно до їхнього ставлення до американських норм щодо прав людини, наркотиків, тероризму, поширення ядерної та ракетної зброї та свободи віросповідання; застосовувати санкції щодо країн, які не відповідають американським вимогам в цих галузях; обстоювати інтереси американських корпорацій під гаслами вільної торгівлі та відкритих ринків; формулювати політику Світового Банку та МВФ таким чином, щоб

вони слугували тим самим корпоративним інтересам; втручалися в локальні конфлікти, доволі далекі від їхніх прямих інтересів; примушували інші країни вести таку економічну та соціальну політику, що відповідає економічним інтересам США; сприяти продажу американської зброї за кордоном, водночас намагаючись завадити подібній торгівлі інших країн; усунути одного генерального секретаря ООН і призначити іншого; розширити НАТО за рахунок Польщі, Угорщини та Чехії; провести військові акції проти Іраку і згодом запровадити жорсткі економічні санкції проти нього; класифікувати окремі держави як «злочинні», виключивши їх зі світових інституцій лише тому, що вони відмовилися виконувати американські бажання.

Ще одним недоліком однополярності є величезні витрати США на підтримку їх світової гегемонії. Американська громадськість починає задумуватися над тим, чого варті взагалі такі жертви? Ані Конгрес, ані громадськість США не готові піти на витрати та ризики, пов'язані з одноосібним глобальним лідерством. Деякі з прибічників американського лідерства виступають за збільшення оборонних витрат на 50 %. Американська громадськість не бачить жодної потреби у витрачанні більшої кількості ресурсів для забезпечення американської гегемонії. Звичайно, зовнішньополітична еліта може ігнорувати або засуджувати цей факт, але необхідно визнати, що Сполучені Штати не мають внутрішньої політичної бази для створення однополюсного світу.

Діючи ніби в умовах однополюсного світу, США стають дедалі самотнішими. Спільнота, від імені якої виступають США, обмежується у найкращому разі їхніми англо-саксонськими родичами (Британія, Канада, Австралія, Нова Зеландія), коли йдеться про більшість питань, Німеччиною та ще кількома європейськими демократіями – коли йдеться про кілька питань, Ізраїлем – коли йдеться про деякі близькосхідні питання, та Японією – коли йдеться про виконання резолюцій ООН. Це важливі держави, але це аж ніяк не вся міжнародна спільнота.

Односторонні санкції та інтервенції – це гарантія зовнішньополітичних катастроф. Американським лідерам слід позбавитись своїх ілюзій щодо подібності їхніх інтересів та цінностей решти світу. Справді, часом американська політика може сприяти громадському благу і слугувати загальноприйнятим цілям. Проте часто вона лише шкодить, і не тільки через свою унікальну моралістичність, але й просто тому, що Америка

– єдина наддержава, а відтак її інтереси конче відрізняються від інтересів інших країн [1].

Політичні та інтелектуальні лідери більшості країн світу чинять рішучий опір перспективі однопольного світу і віддають перевагу творенню справжньої багатопольності. На гарвардській конференції 1997 року вчені говорили про те, що еліти країн, які складають дві третини населення світу (Китай, Росія, Індія, арабський, мусульманський та африканський світ), розцінюють США як єдину найбільшу зовнішню загрозу своїм суспільствам. Вони вбачають в Америці не військовою загрозою, а небезпеку для їхніх цілісності, автономії, добробуту та свободи дій. Вони вважають Сполучені Штати нав'язливими, односторонніми, лицемірними, інтервентом, експлуатором, який практикує подвійні стандарти, займається «фінансовим імперіалізмом» та «інтелектуальним колоніалізмом» і буде свою зовнішню політику, виходячи з потреб внутрішньої. Так, один індійський політолог зауважив, що для індійської еліти «Сполучені Штати є серйозною дипломатичною та політичною загрозою. Фактично з кожного важливого для Індії питання – ядерна зброя, технології, економіка, екологія чи політика – США мають «вето» або мобілізують зусилля. Тобто, США можуть заборонити Індії досягти того, чого вона прагне, і загітувати інші країни приєднатися, щоб покарати Індію» [3].

Отже, однополярність сьогодні, якщо ми припускаємося того, що вона існує, характеризується цілою низкою переваг і недоліків. Серед переваг найголовнішими є наступні: США централізують зусилля і наявні ресурси всього світу для вирішення нагальних проблем людства, надають підтримку тим країнам, які поділяють ідеологію

США і які не здатні самотужки протистояти сильним державам регіону або місцевим регіональним об'єднанням. На ряду з перевагами виділяються й недоліки, які набагато активніше обговорюються засобами масової інформації. США рідко залишаються осторонь регіональних проблем, нав'язують своє бачення тієї чи іншої ситуації владі держав і вимагають від решти світу покори. В разі, якщо країни наголошують на своєму бажанні йти власним шляхом, США перетворюються на справжнього тирана і чинять різного роду тиск з метою послабити інакходумців, ізолювати їх від решти світу і не дати можливості протистояти гегемону. Але якщо США найближчим часом не передивляться свою зовнішньополітичну стратегію, то незгода деяких держав може перетворитися у відкриту опозицію політиці США. Найвищою формою такої реакції може бути формування антигегемоністичної опозиції за участю кількох великих держав.

Список літератури

- 1) Гантінгтон С. «Єдина наддержава». – Доступний з <<http://www.ji.lviv.ua/n16texts/hanting1.htm>>;
- 2) «Єдина наддержава»// XYZ. – Доступний з <xyz.org.ua/russian/koi/.../hunt_superpower.html>;
- 3) «Єдина наддержава» (Ч. 3)//XYZ. – Доступний з <xyz.org.ua/102st.html>;
- 4) «Єдина наддержава» (Ч. 4)//XYZ. – Доступний з <<http://xyz.org.ua/103st.html>>;
- 5) Іжак О., Гавриш О. «Новий формат американсько-російських відносин і реалізація інтересів України». – Доступний з <<http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php?catid=8&id=339>>;
- 6) Кондратенко О., Основні моменти формування російсько-американських відносин у постбіполярний період

Науковий керівник - Алієв М.М.,
канд. політ. наук, доц.